

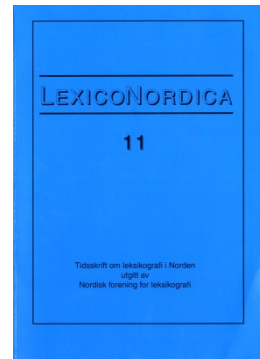
LexicoNordica

Titel: Hvornår går man over åen efter vand? Idiomatiske ækvivalensproblemer i leksikografi og leksikologi. Med dansk og tysk som eksempel

Forfatter: Ken Farø

Kilde: LexicoNordica 11, 2004, s. 85-109

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive>

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Ken Farø

Hvornår går man over åen efter vand?

Idiomatiske ækvivalensproblemer i leksikografi og leksikologi. Med dansk og tysk som eksempel

Taking a metalexigraphic discussion about the “right” German equivalent of a specific Danish idiom as a starting point, a discussion which goes back to the year 1992 and which has still not come to an end, the theoretical problem of “idiom equivalence” in a lexicographic and lexicological context, respectively, is considered. The premises of equivalence are looked at, so is the methodology of establishing idiom equivalence; and eventually the lexicographical features of equivalence problems within interlingual idiom pairs are discussed, showing what impact **lexicological** facts may have or not have on the concrete **lexicographical** presentation of idiom problems.

Two main theses are launched here: (1) the problems of interlingual idiom equivalence are vast, and absolute equivalence seems to be a more seldom phenomena than usually taken for granted, even in such closely related language pairs as Danish and German; (2) there is no direct link between **lexicological** relations in interlingual idiomatics and the problem of integrating idioms in bilingual **lexicography** as the latter is mainly a matter of the lexicographical functions aimed at. Nevertheless, lexicographic “solutions” without lexicological contrastive studies are doomed to failure.

1. Indledning

I begyndelsen af 1990'erne begyndte i forskningslitteraturen en kontrovers om den ”rigtige” tyske ækvivalent til det danske idiom *gå over åen efter vand*, en diskussion, som har haft deltagelse af forskellige leksikografer og ikke-leksikografer og på det seneste også været oppe at vende på to nordiske leksikografi-symposier på Schæffergaarden (2003 og 2004). Diskussionen blev udløst af Colliander/Hansen (1992), der i en anmeldelse af Munksgaards store dansk-tyske ordbog (Bergstrøm-Nielsen et al. 1991 = BE) kritiserede dens ækvivalentforslag til det danske idiom *gå over åen efter vand*. Når jeg tager den diskussion op endnu engang, så er det fordi, den efter min mening aldrig er blevet rundet ordentligt af og kun delvist teoretisk perspektiveret. Og det er synd, for den indeholder to meget væsentlige teoretiske og ordbogsrelaterede elementer, nemlig dels problemet *idiomækvivalens*, dels spørgsmålet om forholdet mellem leksikografi og leksikologi. Jeg vil bruge diskussionen som afsæt for en foreløbig udredning af de teoretiske og

metodiske implikationer, overvejelser om idiomækvivalens har i tosprogsordbøger.

Bidraget er struktureret sådan, at den konkrete debat bliver præsenteret og analyseret, uden at der i første omgang kommer noget forslag til en løsning. Herefter følger der en mere overordnet teoretisk diskussion af spørgsmålet idiomækvivalens. Denne diskussion vil blive efterfulgt af nogle metodiske overvejelser om, hvordan man operationelt kan afgøre idiomækvivalens, hvad der fører tilbage til spørgsmålet om *gå over åen efter vands* mulige leksikologiske ækvivalent – eller ækvivalenter – på tysk. Endelig sættes der fokus på, hvordan sådanne rent leksikologiske relationer konkret kan udmøntes i bilingvale ordbøger, når der eksplicit tages udgangspunkt i leksikografiske *funktioner*. Mine to hovedteser er, (1) at idiomatik *leksikologisk* set er en særdeles problematisk kategori, når man forsøger at etablere absolut ækvivalens mellem antagede idiompar, og (2) at der ikke er noget 1:1-forhold mellem på den ene side de konstaterbare leksikologiske forhold i interlingvale idiominventarer og på den anden side de problemer, man står over for, når man skal behandle idiomerne i den bilingvale ordbog: Med andre ord: *Leksikografi* ≠ *leksikologi*, heller ikke i dette spørgsmål. Det ser ikke desto mindre ud til at være den gængse opfattelse på området.

2. Diskussionen

Indledningsvist skal den konkrete ækvivalentdiskussion rides op:

Colliander/Hansen (1992:57f.) spurgte i deres anmeldelse af BE:

Svarer den danske talemåde at *gå over åen efter vand* [...] virkelig til *mit der Kirche ums Dorf fahren/laufen? Ville Eulen nach Athen tragen* ikke være mere rammende?

Til det svarede Jens Axelsen (1992:1f.):

'gå over åen efter vand' betyder 'at gøre sig overflødig ulejlighed for at opnå et resultat': vandet kan jo lige så godt hentes på den side af åen hvor man befinder sig (men vand får man da ud af det), mens 'at bringe ugler til Athen' er at foretage sig noget komplet nytte- og meningsløst, da de jo slet ikke behøver ugler i Athen, og det tyske udtryk kan derfor ikke bruges

Det foreløbigt sidste indlæg i diskussionen blev leveret af Bergenholtz/Mogensen (1993:27), som argumenterede:

Ingen af forslagene er efter vores opfattelse helt dækkende. *Eulen nach Athen tragen* rammer i hvert fald ikke kernen af det danske idiom, som ikke omskriver en overflødig, men derimod en omstændelig/lidt dum, men alligevel praktisk handling. Vi ville vælge en direkte oversættelse, nemlig: *den Fluß überqueren, um Wasser zu holen*

Herefter var Farø (2000) inde på diskussionen i sit speciale og i en artikel om idiommer og oversættelse (Farø 2001), hvor Bergenholtz/Mogensens forslag blev kritiseret som uegnet til ordbogssammenhæng. Simpelthen fordi det ikke er et leksikaliseret idiom i tysk og derfor, så vidt argumentationen, formentlig ikke vil have den effekt i tysk, som det danske idiom har på en dansk modtager. Desuden har Jens Erik Mogensen ved sidste symposium på Schæffergaarden (2003) taget til genmæle over for min kritik og ment, at ved den type udtryk, som han behandlede under overskriften ”kulturbundethed”, afhænger den rette ækvivalent af, hvilke oversættelsesstrategier, man vælger i forhold til den enkelte tekst. Og endelig lød der efter undertegnede foredrag 2004 på Schæffergaarden (kernen i denne artikel) kritik af min manglende hensyntagen til ”kulturelle” komponenter i idiommer; desuden blev der insisteret på, om dog ikke en litteral ækvivalent alligevel burde overvejes i leksikografisk sammenhæng, selv om jeg afviste det i mit foredrag. Ordbogens andet ækvivalentforslag, nemlig *Wasser ins Meer tragen*, er der mærkeligt nok ingen af debattørerne, der har kommenteret undervejs i diskussionen. At debattørerne når frem til hver sin konklusion, er måske ikke så mærkeligt, eftersom der også diskuteres ud fra temmelig forskellige præmisser. Netop de teoretiske præmisser for sådan en diskussion er det, jeg bl.a. vil behandle her. Men lad os først se nærmere på argumenterne hver især:

Colliander/Hansens tilgang er ganske enkelt, at ækvivalenten må være forkert, tilsyneladende ud fra en rent *intuitiv* overvejelse. Deres alternative forslag, *Eulen nach Athen tragen*, bliver da heller ikke på nogen måde motiveret. I stedet overlader de det retorisk til læseren at afgøre, om ikke deres forslag ville være en bedre ækvivalent. Men spørgsmålet er, om læseren kan afgøre det? Med dette forslag bringes diskussionen nok kvantitativt (der er en mulighed mere at tage stilling til), men ikke *kvalitativt* videre. For det gøres ikke klart, ud fra hvilke kriterier det kan afgøres, at *Eulen nach Athen tragen* skulle være en bedre ækvivalent end *mit der Kirche ums Dorf laufen/fahren*.

Axelsens argumentationsform, derimod, er væsentligt mere differentieret. Han går ud fra de to idiomers *litterale* ”betydning”, altså deres

leksikalske komponenter, og deducerer sig så at sige frem til, hvilken funktion idiomerne logisk-komponentielt må have. Det danske idiom udtrykker ifølge Axelsen en lidt mindre overflødig situation end det tyske, fordi man, som han argumenterer, trods alt får vand ud af at hente det på den anden side af åen. Derimod er det, stadig ifølge Axelsen, komplet overflødigt at hente ugler til Athen, hvor de ”jo” allerede findes: Ergo kan de to idiomers ikke være ækvivalente. Axelsen ser altså ud til at sætte lighedstegn mellem idiomets form og dets funktion.

Bergenholtz/Mogensens forslag tager heroverfor udgangspunkt i et andet, men alligevel ikke fuldstændigt anderledes, forhold. De afviser både ordbogens forslag og Colliander/Hansens, idet det, som de siger, ikke rammer det danske idioms *kerne*. I stedet foreslår de en ord-for-ord-oversættelse. De forklarer ikke, hvorfor det skulle være en bedre løsning, men tilsyneladende spiller for dem idiomets *ikonografi* (potentielt billedskabende effekt) en væsentlig rolle, og denne må derfor bevares.

Farøs kritik af denne tilgang er *semiotisk* (i meget snæver forstand): Hvis tegn, idiomers eller ej, ikke er en del af en sproglig kodes eksplicite tegninventar, så kan de ikke anvendes som ækvivalenter i en ordbog, ifølge Farø.

Dette synspunkt efterlyser Mogensen (2) differentieret, fordi det ikke på forhånd kan afgøres, hvilken ”oversættelsesstrategi”, der anlægges i en given situation. I eksotiserende sammenhænge, dvs. hvor oversætteren fx ønsker at lade udgangssprogets strukturer og ord-dannelse skinne igennem, kan en litteral ækvivalent være en adækvat løsning.

De her skitserede argumenter og holdninger bygger tilsyneladende ikke på hverken omfattende *teoretiske* overvejelser om eller empiriske undersøgelser af problemet idiomækvivalens i ordbøger. Men de giver os et fingerpeg om, hvilke hensyn der kunne være at tage. To væsentlige elementer, som er stort set fraværende i bidragene, er i øvrigt dels problemet, hvordan man overhovedet rent *metodisk* afgør, om et idiompar er ækvivalent eller ej, dels det specifikt *leksikografiske* aspekt ved spørgsmålet. Derfor vil jeg i det følgende kaste et blik på tre aspekter, nemlig 1) de teoretiske præmisser for idiomækvivalens; 2) det rent metodiske spørgsmål, hvordan man operationelt kan afgøre, om idiomers er ækvivalente eller ej; og endelig 3) den specifikke ordbogskontekst. For diskussionen er i virkeligheden kun meningsfuld, hvis alle disse aspekter inddrages.

3. De teoretiske præmisser

3.1. Idiomfunktioner

Det teoretiske spørgsmål, hvad der konstituerer idiomækvivalens, kan i grunden ikke besvares, uden at man har en ide om, hvilken funktion idiomener har i sproget. I mange sammenhænge tager man en række idiomfunktioner for givet. Fx ser man forestillinger om idiomener som værende en slags sprogets inderste sjæl, ellers som ”kulturbundne”, som fx også Jens Erik Mogensen syntes at mene i sit foredrag sidste år (jf. også Farø, under udg.). Man finder desuden ofte ideen, at idiomener skulle være en slags særlig ”kreativ” sprogbrug, eller at idiomener er mere ”levende” end andre leksemer. Ingen af de opfattelser er særlig overbevisende, fordi de er aksiomatiske, og ikke teoretisk eller empirisk underbyggede. Ganske vist kan man især i visse tekstsor­ter se eksempler på, at idiomener bruges meget bevidst, det man kan kalde *idiomtematisering*, som i flg. eksempler fra min ph.d.-afhandlings idiomkorpus (Farø 2006):

(1) Jeg sagde, at Astrid var taget op til sin veninde i Stockholm. Hun spurgte, om *der var en kurre på tråden*. Den slags udtryk bruger hun hele tiden, og jeg har ofte spurgt mig selv, om de lød lige så kruk­kede og skabagtige, da hun var ung (Grøndahl: 20)

(2) Måske var det alligevel ikke værd at rejse ud og tælle skoler, folk lærte alligevel kun Koranen [...] Med Afghanistan havde Hunden *fået kam til sit korte hår* (Brøgger: 299)

Det er klart, at sprogbrugerne, som her er professionelle forfattere, i dette tilfælde har anvendt idiomet i en ganske bestemt hensigt. Her spiller det faktisk i begge eksempler en væsentlig rolle for udsigelsen, at der overhovedet anvendes et idiom, og i eksempel (2) har endda forholdet mellem indhold og udtryk en særlig betydning. Men i den almindelige diskurs er det ikke den typiske måde at anvende idiomener på. Det er her, kortslutningen mellem idiomener og såkaldt sproglig kreativitet sker. Mine foreløbige undersøgelser viser meget klart (Farø 2006), at i skønlitteratur, om hvilken man ellers tit møder påstanden om idiomener som kreativitet, er netop det et decideret undtagelsesfænomen. I stedet for må man efter min opfattelse som udgangspunkt opfatte idiomener som et rent ordforrådsfænomen, der som al anden leksik bruges med en semantisk-pragmatisk hensigt, men altså ikke nødvendigvis en specifik *idiom*-hensigt. Nogle idiomener anvendes, fordi de med få ord

kan udtrykke et semantisk forhold, som er særdeles komplekst, og dermed udfylder de sprogøkonomisk et hul i ordforrådet. Det gælder fx:

(3) *sætte ræven til at vogte høns*: 'betro ngn en opgave, som vedkommende i grunden ikke er egnet til, fordi vedkommende formentlig (det viser erfaringen) vil udnytte situationen til egen fordel og dermed til skade for sagen'

Det er klart, at det ikke er nemt at parafrasere semantisk så komplekse enheder. På den anden side er det næppe heller principielt umuligt.

Andre idiomers bruges med en ren pragmatisk hensigt:

(4) *gå hjem og vug!*

Ikonografien er i ingen af disse tilfælde det væsentligste, højst et sekundært aspekt ved idiomernes, som i visse sammenhænge kan aktualiseres, men langtfra behøver at blive det. Det er et *potentiale*, (ægte) idiomers har. I eksemplerne:

(5) er der andet han kan gøre for mig? – Ja, siger jeg. – Tag og *fald død om* (Høeg: 56)

(6) *Med lys og lygte ledte* hun, linie efter linie læste hun, side efter side pløjede hun sig igennem (Larsen: 65)

er der fx ingen som helst grund til at tro, at idiomernes er valgt bevidst på grund af deres særlige ikonografi. Ja faktisk er der ingen grund til at tro, at de er valgt, fordi de er idiomers. De er valgt, fordi de semantisk-pragmatisk passede til konteksten og var til rådighed i forfatterens mentale leksikon, men næppe pga. deres ikonografi. Idiomers er som udgangspunkt en del af ordforrådet. Der er altså intet, der tyder på, at der skulle være argumenter for at omgå den leksikalske kategori idiomers så dogmatisk, som situationen er det både i teori og praksis. I mange sammenhænge får idiomets ikonografi en vægt i diskussionen, som i virkeligheden slet ikke tilkommer det. Det forhold er væsentligt at være opmærksom på, når spørgsmålet idiomækvivalens skal diskuteres teoretisk, også i ordbogssammenhæng.

3.2. Idiomers og kultur

Et hyppigt argument i debatten om idiommer og interlingvale forhold er, at idiommer er ”kulturelle Zeichen” (López 2003:237), eller ”highly culture specific” (Roos 1981:231), og en række forskere plæderer for en ”kulturesemiotisk” tilgang til netop idiommer (fx Dobrovol’skij/ Piirainen 1997). For Zhao (1991:117), ”[i]n order to know the illocutionary force of an idiom, one has to know the history and the culture of the nation to which the idiom belongs”. Dette synspunkt er jeg er helt uenig i. Også på dette års leksikografi-symposium på Schæffergaarden lød flere gange advarslen mod en for pragmatisk ”omgang” med idiommer, fordi de udtrykker ”kulturelle indhold”, og at det må være væsentligt for den interlingvale behandling af dem, dvs. i denne sammenhæng i den bilingvale leksikografi. Det bliver dog sjældent rigtig klart, hvilken rolle denne ”kulturalitet” spiller for sprogbrugen. Min opfattelse er, at det normalt ikke er afgørende for idiomers betydning og pragmatik, at man via deres transparente komposition kan ”se” deres nominationsmotiv. Det er en overfokusering på *form*, som formentlig skyldes, at man betragter leksetet i isolation i stedet for i usus – understøttet af opdagelsen af ”pudsige” idiommer på fremmede sprog. I et 1200 idiommer stort korpus over dansk-tyske idiommer i empirisk-usuel kontekst (Farø 2006) er det da heller ikke lykkedes denne forfatter at finde ét eneste eksempel på et idiom, hvor idiomets ”kulturelle indhold” ser ud til at have indflydelse på sætningens betydningskonstitution. Eksempler fra korpuset som:

(7) *10-øren falder; ikke for to øre; ikke have en øre/... på lommen; ein gekränkter Leberwurst; eine müde Mark*

består ganske vist af komponenter, der er, hhv. var specifikke for den ene eller anden „kultur“. Men for idiomets funktion i sprogbrugen er dette uden betydning: De kunne i de pågældende tekster sagtens have været erstattet af andre formuleringer uden betydningstab. Jeg har derfor vanskeligt ved at se, hvordan idiomers komponentstruktur og deres oprindelige nominationsmotiv kan tilskrives *tvingende* relevans i en rent kommunikativ sammenhæng, som det må dreje sig om, når vi taler om bilingvale ordbøger. I det omfang, det overhovedet giver mening at tale om idiommer og ”kultur”, er det efter min opfattelse som et rent epifænomen, der i reglen ikke spiller nogen rolle for kommunikationen. At idiommer skulle være ”kulturholdige” eller sågar ”kulturbundne” ser jeg derfor som en myte, der besværliggør en rationel tilgang til problemet i sammenhænge som bilingval leksikografi. Naturligvis kan det ikke udelukkes, at det forholder sig anderledes i visse sprog, jeg ikke kender til. Men i de europæiske sprog, jeg har et

vist kendskab til, er det ”kulturelle” ikke per se en kommunikativ faktor, snarere et sproghistorisk efterslæb. Læg mærke til, at det ikke hermed er sagt, at formen (ikonografien) ikke kan være leksikografisk relevant. Dette punkt vil blive belyst i kapitel 6. Men generelt at kalde idiomer for ”kulturelle tegn” fører for mange problemer og automatiske beslutninger med sig, også leksikografisk.

4. Ækvivalensaspekter

For at kunne tage stilling til de specifikt leksikografiske problemer i forbindelse med idiomækvivalens, er det nødvendigt først at se på det leksikologiske grundlag for de leksikografiske overvejelser. Den specifikt leksikografiske diskussion giver nemlig ikke meget mening, hvis ikke leksikografien har et vist kendskab til de problemer, selve ordforrådssammenligningen rummer. Ækvivalensproblemer i netop idiomatikken er et grundlæggende og overset problem i den bilingvale leksikografi, og bevidstheden om disse problemer må komme forud for enhver leksikografisk diskussion af behandlingen af idiomer i to-sprogsordbøger.

I den nyere ækvivalensdiskussion (fx Scholze-Stubenrecht 1995) er begrebet ”ækvivalens” blevet segmenteret i en række ækvivalensaspekter, hvad der er særdeles frugtbart for analysen. Det er nemlig meget vanskeligt at afgøre hypoteser om ækvivalens teoretisk, hvis man ikke specificerer i forhold til hvilke aspekter, der formodes at være tale om ækvivalens på. Alt efter udgangspunkt kan inventaret af ækvivalensaspekter være større eller mindre. Typiske aspekter er fx *semantik*, *pragmatik*, *syntaks*, *valens*, og *diakroni* etc., og listen kan omfatte 20 forskellige ækvivalensaspekter eller mere, jf.:

Idiom-ækvivalensaspekter

semantik
pragmatik
diakroni
syntaks
register
frekvens
leksikalsk kategori
selektion/kontekst
betydningsstruktur
ikonografi

stilistik
valens
etc.

Når man, leksikologisk set, taler om, at to idiommer er ”ækvivalente”, så betyder det, at man implicit udtaler sig om et antal af disse ækvivalensaspekter. For en streng leksikologisk opfattelse af ækvivalens menes der, at alle disse aspekter ækvivalerer mellem de to idiommer. Det gælder i øvrigt formentlig også for den naive opfattelse, at noget ”hedder” noget på et andet sprog. I en leksikologisk analyse af idiomækvivalens er ækvivalensaspekterne principielt ligeværdige; der er ingen ydre kriterier til at afgøre, at fx *semantik* skulle være et væsentligere ækvivalensaspekt end *leksikalsk kategori*, for kontrastiv leksikologi er en rent teoretisk disciplin, der beskriver forskelle og ligheder i leksikalske inventarer mellem sprog. Der findes altså ingen målestok, ud fra hvilken de enkelte aspekter kan hierarkiseres. Man kan naturligvis intuitivt opfatte noget som vigtigere end andet, men det har ingen teoretisk værdi at gøre det.

En *leksikografisk* tilgang til idiomækvivalens er principielt anderledes. Her behøver man ikke nødvendigvis at gå så enstregt til værks; i ordbogskontekster kan netop andre, ydre hensyn tilsige en hierarkisering af ækvivalensaspekterne, som vi skal se på i kapitel 6. Men også i leksikografisk sammenhæng er de rent kontrastiv-leksikologiske data ikke desto mindre afgørende for at kunne foretage en sådan afvejning. Inden selve den specifikt leksikografiske problemstilling tages op, vil jeg derfor demonstrere vigtigheden af at operere med ækvivalensaspekter, når man skal behandle idiommer i bilingvale ordbøger. Der kan her, i en eksplicit leksikografisk sammenhæng, ikke blive tale om at gå i dybden med de enkelte ækvivalensaspekter, derfor demonstreres kun to af dem eksemplarisk:

Semantik: Et væsentligt aspekt at få afklaret i forbindelse med en idiomatisk ækvivalenshypotese, er naturligvis de to idiomers indbyrdes semantiske forhold. Hvordan ser det fx ud med idiomparret *få kam til sit hår* og *seinen Meister/Übermann finden*, som man ud fra flertallet af dansk-tyske ordbøger kunne forledes til at opfatte som (næsten) absolut ækvivalente (fx Andresen 2001; Bork et al. 1999; Thomsen 2000; Dahl-Blumenberg 2001; BE 1996)? To repræsentative empiriske eksempler på de to idiomers brug er:

(8) Begge hvalpe har krudt bagi – og Gavins nye familie skal være forberedt på at få ”kam til sit hår” (Google)

(9) Doch auch dieser Alexander der Große hat seinen Meister gefunden, vor dem er ganz klein wird: den Sohn Idu (Google)

Omfattende korpusundersøgelser viser tydeligt, at det danske idiom på ingen måde behøver at kombineres med en person, som det fx ses af (8). Det skyldes, at det denoterer en 'vanskelig opgave', som ganske vist på overfladen kan realiseres i form af en person, derimod *er* det tyskes semantiske indhold en person. Semantisk er der altså tale om en slags inklusionsforhold mellem de to idiommer. Endelig viser sprogbrugsundersøgelser, at det danske idiom ikke indeholder semet 'definitivt', som det tyske gør: At noget er vanskeligt, betyder ikke, at man må se sig endelig slået som ved *seinen Meister/Übermann finden*. De to idiommer divergerer altså på flere punkter semantisk. Det berettiger dog på ingen måde i sig selv til kritik af de nævnte ordbøgers ækvivalentangivelse, men er i første omgang blot en leksikologisk konstatering.

Ekstern valens: Et andet ækvivalensaspekt har med selektionen af idiomets aktanter at gøre. Hvis vi tager et idiompar som *lægge ngt på hylden* vs. *etw an den Nagel hängen*, så kunne man ud fra samtlige konsulterede ordbøger få en forestilling om, at her er tale om kvasi-absolutte ækvivalenter (jf. Andersen 2001; Andresen et al. 2001; Bork et al.; Brink 2002; Dahl-Blumenberg 2001; Thomsen 2000; BE (1996); Jensen et al. 2003). Der ser ud til at være tale om det, Farø (under udg.) kalder for leksikografiske "normækvivalenter". Det interessante er nu, at denne tilsyneladende "indlysende" ækvivalensrelation ikke er absolut. For undersøger man de to idiomers respektive selektion af objekter (her: idiomets eksterne valens, jf. Burger 2003), så viser der sig et påfaldende mønster. Ud fra en stikprøve på 20 korpusbelæg for hvert idiom fremkom der en fordeling af semantiske objekttyper, som det fremgår af denne oversigt:

(10) *etw an den Nagel hängen*:

den Job (5x), den Beruf (3x), die Karriere (2x), die Gesangskarriere, die Arbeit, das Christ sein, den weißen Kittel, Tennis und Hockey, die Fußballschuhe, die Dienstwaffen, die [Priester-] Kutte, den Rennfahrerhelm, das Fliegen (alle: en permanent aktivitet, som udøves [ofte udtrykt metonymisk])

(11) *lægge ngt på hylden*:

1. fodboldstøvlerne, handskerne, ketsjeren, bandet, hvepsetoxinerne – = *etw an den Nagel hängen*
2. fløjlshandsken, cigaretten, cigaretterne, salaten, skvatmageriet og cykelhjelmene [ét objekt], deres lesbiske markedsføringsforhold, stofmisbruget, sin hang til Elton John og blød 70'er-rock, benzodiazepinerne, antihistaminerne (ngt som opfattes som en dårlig vane)
3. eksklusivforslag, filmen, kopimad, Lov NT4, Fun-sektionen (et endnu ikke realiseret projekt)

Det tyske idiom anvendes tilsyneladende om en permanent aktivitet, typisk en professionel beskæftigelse. Den danske objektselektion er derimod væsentligt mere differentieret. Ganske vist forekommer samme type objekt som ved *etw an den Nagel hängen*, men herudover har dansk en særdeles hyppig betydning 2, nemlig om dårlige vaner, og desuden en betydning 3 om planer, der ikke bliver til noget. De to idiom er altså leksikologisk set ikke absolut ækvivalente, på trods af det psykologisk overbevisende i antagelsen: Deres *form* synes næsten at suggerere ækvivalens, som vi så det hos Axelsen, om end med modsat fortegn. Det er imidlertid metodisk særdeles problematisk at bruge formen som udgangspunkt for afgørelse af ækvivalensspørgsmål (jf. Farø 2006).

De fleste idiom i tosprogsleksikografien med dansk og tysk er, hvis man undersøger dem empirisk i sprogbrugen (Farø 2006 indeholder rigelig med evidens), formentlig ikke absolutte ækvivalenter i leksikologisk forstand. For en dels vedkommende kan der endda konstateres kontrastive divergenser relativt til adskillige ækvivalensaspekter. Dette kan naturligvis være udtryk for en bevidst leksikografisk afvejning (jf. nedenfor); i en del tilfælde må man dog gå ud fra, at det skyldes manglende kendskab til leksikologiske forhold. Min påstand er, at mange, både brugere og leksikografer, ikke skelner så nøje mellem rent leksikologiske problemer og den specifikt leksikografiske håndtering af samme, selv om der er tale om to væsensforskellige problemer. Det tyder den indledende diskussion om *gå over åen efter vands* "bedste" ækvivalent i øvrigt også på. Den vender jeg tilbage til i de to følgende kapitler.

5. Hvornår går man leksikologisk over åen efter vand?

Selv om *gå over åen efter vand*-diskussionen foregår i en eksplicit leksikografisk kontekst, så er den i bund og grund en leksikologisk diskus-

sion. For den handler på ingen måde om specifikke ordbogsproblemer, men om et isoleret kontrastivt leksikalsk problem. Hvad der ”passer bedst” til det danske idiom på tysk, kan ganske vist godt diskuteres – og efter min mening måske endda så godt som afgøres – leksikologisk. Men der kan herudfra ikke direkte udledes noget om, hvordan det leksikologiske problem så skal håndteres i en *ordbog*. Denne del af problemet vil næste kapitel handle om. Foreløbig drejer det sig om at følge debatten til dørs ved at se nærmere på, om der findes et leksikologisk svar på det spørgsmål, den indledende diskussion handlede om.

Hvad selve ækvivalentforslagene i diskussionen angår, så har vi en række i spil, nemlig *Wasser ins Meer tragen/schütten* og *mit der Kirche ums Dorf fahren*, som var de oprindelige, afviste ækvivalenter. Og desuden *Eulen nach Athen tragen*, som altså blev afvist i flere af indlægene. Gennemfører man omfattende sprogbrugsanalyser, så kan man trække nogle repræsentative eksempler ud som nedenfor:

gå over åen efter vand

(12) I 1980’erne udkom der i Sverige, Finland, Tyskland og USA flere samlinger med gysere og spøgelseshistorier fortalt af børn. Nogle af dem er oversat til dansk, men det er faktisk at *gå over åen efter vand*, for danske børn kender de samme historier

(13) Det lyder nok som at *gå over åen efter vand*, men var det letteste ikke at anskaffe en inverter, der leverer 230V fra cigarrtænderstikket, og så tilslutte den originale oplader hertil. Så er du ude over problemet en gang for alle og uafhængig af om du skal bruge 12V, 14,4V, 18V eller noget helt fjerde

mit der Kirche ums Dorf fahren/laufen (die Kirche ums Dorf tragen)

(14) *Das geht ja mit der Kirche ums Dorf... Warum so umständlich? Nun, du pullst News bis jetzt nur von einem einzigen Server. Du könntest auch mit zehn oder zwanzig Servern im Kontakt stehen*

Wasser ins Meer tragen (/schütten)

(15) Über Rolf Zuckowski noch groß was zu erzählen, ist wie *Wasser ins Meer* zu *tragen*: Seine Lieder und Platten mit Kindern wie „Rolf’s Schulweg-Hitparade“, „Der kleine Tag“, sein Musical für Kinder, wie seine diversen Soloplatten – das ist wirklich in ganz Deutschland ein Begriff

(16) Sie setzen auf Dialog. Was wäre davon zu erwarten? Gleichviel wie wenn *Wasser ins Meer gebracht würde*. Was die geschundenen Tiere benötigen ist NICHT DIALOG zwischen den Menschen, sondern HANDLUNG, d. h. mindestens die Betäubung vor dem Töten!

Eulen nach Athen tragen

(17) In Deutschland, wo Antikommunismus verbreiten heißt, *Eulen nach Athen zu tragen*, konnte das Schwarzbuch kein Erstaunen auslösen

Den bagvedliggende korpusanalyse giver anledning til følgende overvejelser: *gå over åen efter vand* har tilsyneladende både en betydning med et *overflødhedssem*, vel at mærke i betydningen 'nogen får noget, de allerede har', og desuden én med et *besværlighedssem*, som handler om at 'gøre noget vanskeligere, end det er'. De to betydninger fordeler sig på eks. 12 og 13. *Gå over åen efter vand* er altså polysemt, hvis man vil acceptere en så fintmærkende semanalyse, og det tror jeg rummer flere fordele (jf. nedenfor).

Mit der Kirche ums Dorf fahren indeholder også et *besværlighedssem*, mens *Wasser ins Meer tragen* dels indeholder et *overflødhedssem*, dels et *meningsløshedssem*: Det sidste gælder eksempel 16. Det 'meningsløse' består i en handling, som er absurd, fordi der ikke kommer nogen effekt ud af den.

Endelig er det tydeligt, at det ved *Eulen nach Athen tragen* er *overflødhedssem*et, som dominerer.

Disse betydninger ligger ganske vist så tæt på hinanden, at det er fristende at behandle dem som én, fx ved at beskrive dem samlet som 'overflødig handling'. Det er også det, der er tradition for i fraseografien (jf. Farø 2005), og det er jo heller ikke decideret forkert at sige, at *gå over åen efter vand* betyder at 'gøre noget dumt'. Faktisk er det en vigtig indsigt, at man kan beskrive leksemers semantik på forskellige kompleksitetsniveauer: Det er jo netop tit det, som gør ordbogsdefinitioner inkommensurable, som enhver, der har prøvet at sammenligne ordbøgers betydningsbeskrivelser, har måttet konstatere; sml. fx Nudansk Ordbogs (Becker-Christensen et al. 2001) definition af *få blod på tanden* med Duden Universalwörterbuchs (Klosa et al. 2003) *Blut gelect haben*:

(18) **få blod på tanden**: få lyst til at prøve el. gøre ngt

(19) **Blut geleckt haben:** *ugs.*; nachdem man sich näher damit befasst hat, Gefallen an etw. finden u. nicht mehr darauf verzichten wollen

Ud fra denne beskrivelse kan det faktisk ikke afgøres, om de to idiom er ækvivalente, for dels ser det tyske ud til at være semantisk mere specifikt end det danske, dels ser det ud til at være tempusrestringeret. Undersøger man sprogbrugen, så viser det sig imidlertid, at forskellene skyldes beskrivelseskonventioner i de to ordbøger, og at de to idiom faktisk ser ud til at være funktionelt ækvivalente. Til det aktuelle formål er det altså en alt for grov analyse at beskrive *gå over åen efter vand* som 'gøre noget dumt', for en så udifferentieret beskrivelse skaber det problem, at det med den i hånden bliver yderst vanskeligt at afgøre idiomækvivalensproblemer. Ved i stedet at tænke i semantiske *elementarelementer*, bliver det langt mere håndterligt at skelne mulige betydningsforskelle, som man her kan registrere.

Hvis man går metodisk til værks, så kan man bevise, at *gå over åen efter vand* leksikologisk faktisk ækvivalerer med *alle* de tre nævnte idiom, om end i forhold til forskellige sememer. Metoden til operationelt at afgøre ækvivalens på, kalder jeg *empirisk-kontekstuel substitution* (EKS), hvad der dækker over, at repræsentative sprogbrugseksempler udvælges som i 12–17. Herefter oversættes konteksten til det pågældende fremmedsprog, mens selve idiom fjernes. Substitutionen består i, at det idiom, hvis leksikologiske ækvivalensrelation til udgangsidiom ønskes testet, indsættes i stedet for udgangsidiom. Dvs. at (12) udsat for EKS med (17) som målidiom giver flg. resultat:

(20) In den 1980'er Jahren sind in Schweden, Finnland, Deutschland und den USA mehrere von Kindern erzählten Antologien mit Horror- und Gespenstergeschichten erschienen. Einige davon sind ins Dänische übersetzt worden, doch das heißt eigentlich *Eulen nach Athen zu tragen*, denn dänische Kinder kennen die gleichen Geschichten

Er dette en acceptabel tysk tekst, så kan vi regne *gå over åen efter vand* og *Eulen nach Athen tragen* for ækvivalente. Og det synes her at være tilfældet. Og så fremdeles.

Hvis man vel at mærke betydningsdifferentierer det danske idiom i to sememer, bliver der fuld leksikologisk ækvivalens med næsten samtlige de foreslåede idiom i diskussionen, som det kan ses her:

gå over åen efter vand

1. 'gøre ngt overflødigt, fordi ngn allerede har det i forvejen'
2. 'gøre ngt mere besværligt end nødvendigt'

1: ækvivalerer leksikologisk med *Wasser ins Meer tragen* (bet. 1) og *Eulen nach Athen tragen*

2: ækvivalerer leksikologisk med *mit der Kirche ums Dorf fahren*

Som en rent *leksikologisk* diskussion betragtet havde ingen af debattørerne altså ret: For alle afviste et eller flere ækvivalentforslag, som faktisk her har vist sig at have noget på sig. Ordbogens oprindelige forslag må, relativt til hver sin betydning, begge betragtes som (ikke-absolutte) leksikologiske ækvivalenter til *gå over åen efter vand*, selv om behandlingen af dem er *leksikografisk* utilfredsstillende (jf. næste kapitel).

Selv om debattens synspunkter hver især er interessante bidrag til en diskussion af idiomækvivalens, så er den præget af væsentlige teoretiske problemer: 1) det bliver ikke klart, hvordan det operationelt kan afgøres, om et idiom er en "bedre" ækvivalent end en anden – jeg har her skitseret nogle overvejelser om det problem; 2) debattørerne leder efter mere eller mindre *absolutte* idiom-ækvivalenter, hvad der er et sjældent fænomen i idiomatikken; 3) det overses, at flere af idiomerne i diskussionen er polyseme; 4) vigtigst af alt er dog, at det tilsyneladende ikke står klart, at det, der diskuteres, i virkeligheden er et *leksikologisk* problem, og ikke et egentligt leksikografisk. Det er der formentlig en vigtig pointe i, for skelner man metodisk mellem de to kontekster, så kan fx et forslag, der blev bragt på bane i diskussionen, nemlig Bergenholtz/Mogensens litteraliserende ækvivalent, som ikke er blevet tilkendt nogen plads i den leksikologiske sammenhæng (*den Fluss überqueren, um Wasser zu holen* er ikke en del af det tyske leksikalske inventar), muligvis tilskrives en funktion i en leksikografisk kontekst. Netop dette problem skal det sidste kapitel handle om.

6. Idiomer og bilingval leksikografi

Hidtil er problemet idiomækvivalens blevet undersøgt isoleret, dvs. uden at specificere hvad disse konstaterbare forhold mellem idiompar overhovedet skal *bruges* til. Det har derfor drejet sig om rent leksikologiske analyser af dansk-tysk idiomatik. Det er en helt legitim beskæftigelse, ja faktisk er den nødvendig for at kunne lave bilingvale ordbøger, der skal kunne fungere som værktøjer for brugere, der har brug for at

navigere mellem to sprog. Men dermed er spørgsmålet om forholdet til leksikografien ikke afklaret. For leksikografi er ikke, som det kan se ud for det utrænede øje, blot anvendt leksikologi, som forholdet mellem de to forskningsfelter af og til ses defineret, men derimod et særligt værktøj, der skal sætte brugeren i stand til at løse forskellige problemer, der opstår i navigationen mellem to sprog. Hvordan ordbogen griber de leksikologiske realiteter an, er ikke på nogen måde fastlagt på forhånd ud fra de rent interleksikalske forhold, men må afgøres ud fra de *funktioner*, ordbogen skal opfylde, samt naturligvis ud fra den tilgrundliggende ordbogsteori. Jeg vil i dette afsnit på ingen måde fremlægge en teori om bilingvale ordbøger og idiomatik, men blot eksemplarisk diskutere forskellige idiomækvivalensproblemer i forhold til udvalgte ordbogsfunktioner. Afslutningsvist vil jeg fremlægge mit alternative forslag til, hvordan bl.a. *gå over åen efter vand*, med den nyerhvervede leksikologiske viden in mente, realistisk kunne behandles i en dansk-tysk ordbog af MU's tilsnit.

6.1. Idiomatik og bilingvale ordbogsfunktioner

Ordbogsfunktioner (jf. fx Bergenholtz 1997 og Tarp 1995) kan ”kort betegnes som leksikografens bestræbelse på at give et svar på en række spørgsmål, der opstår for brugeren i en bestemt situation” (Tarp 1995:18). Den leksikografiske funktionslære er afgørende for udfærdigelsen af rationelle ordbogsværktøjer, der sætter brugeren i stand til løse nærmere specificerede problemer. Uden den (som naturligvis kan være mere eller mindre eksplicit) bliver ordbogen bare en bog med ord og udtryk: en irrelevant publikation, og ikke noget værktøj. En funktionsorienteret tilgang vil altså tage udgangspunkt i brugerens antagede eller analyserede behov, ikke i den gængse praksis eller i traditionelle leksikografiske genrer. Lad os se på forskellige typer af behov, man kunne have i forbindelse med idiommer i en bilingval ordbog.

Man kunne forinden gøre sig nogle overvejelser om idiomers relevans i forhold til ordbogens forskellige *retninger*: Fx kan man overveje, om idiommer overhovedet bør spille en væsentlig rolle i L1-L2-ordbogen – der er meget få situationer, hvor man strengt taget har brug for at producere idiommer på et fremmedsprog, er min påstand: Et idiomindhold kan i langt de fleste tilfælde udtrykkes anderledes, også fx i oversættelse. På den anden side kan man godt forestille sig situationer, hvor man ønsker at oversætte et dansk idiom med et tysk (jf. eks. 1 og 2 ovenfor), så udelukkes kan behovet for idiommer i L1-L2-retningen ikke.

I det mindste mener jeg, at man kan anlægge det pragmatiske synspunkt, at idiommer tendentielt er vigtigere i L2-L1-delen, fordi *afkodningen* af dem ofte volder problemer.

Anskuet som funktioner som skal hjælpe brugeren med vanskeligheder i typiske kommunikative situationer, kan der trækkes nogle grundlæggende sammenhænge frem, hvor en ordbog kunne yde hjælp med interlingval idiomatik:

a) Man kunne forestille sig, at brugeren havde brug for at vide, hvad et L2-idiom *betød*. Det er der adskillige måder at demonstrere på. At levere en leksikologisk ækvivalent, idiom eller ej – som altså ofte ikke findes – ville muligvis være den bedste løsning for en bruger, der skulle *oversætte* en L2-tekst, fordi arbejdet så at sige ville være gjort for brugeren. På den anden side er oversættelse næppe den hyppigste L2-L1-situation, men snarere *reception* af fremmedsprogede tekster. Derfor er der en anden mulighed, nemlig at *parafrasere* et L2-idioms betydning. I nogle tilfælde vil der dog være et problem med parafrasens længde, hvis ordbogen virkelig skal have alle brugsaspekter ved idiommet med (jf. eks. 3). Endelig kan man forestille sig, at L2-idiomets komponenter i en bestemt sammenhæng, parallelt med eks. (1), spillede en rolle for udsigelsen, hvad der kunne tilsige en *litteralisering*, som fx Bergenholtz/Mogensén har foreslået. Det kunne dreje sig om oversættelse af en tekst, hvor idiomets komponentbetydning i L2-teksten bevidst er aktualiseret for at opnå en bestemt effekt. Hvilken effekt litteraliseringen får i den konkrete måltekst, er derimod vanskeligt at forudsige.

b) En situation kunne herudover være, at brugeren havde behov for at se, hvordan et L2-idiom typisk *bruges* med henblik på at kunne udlede information om dets brugsregler. Et middel hertil kunne være et autentisk brugseksempel eller et redaktionelt do. Denne funktion ville naturligvis samtidig kunne dække funktionen betydningsafkodning, om end kun hos den avancerede bruger.

c) En mulighed er også, at man vil bruge ordbogen til at finde ud af, hvad ens eget L1-idiom "*hedder*" på tysk – hvad der strengt taget er et leksikologisk spørgsmål at stille til den. At allerede den tilgang til fremmedsprog er farlig, behøver man ikke at være sproglig relativist for at mene. Men man må regne med, at brugeren faktisk stiller den slags spørgsmål til ordbogen (jf. 6.2.). Spørgsmålet rummer et klart generativt aspekt, for man må gå ud fra, at så snart brugeren har fået en leksikografisk ækvivalent, så vil hun gå ud fra, at den kan bruges i alle situationer, hvor man på L1 ville kunne anvende sit udgangsidiom. Denne funktion stiller derfor store krav dels til leksikologisk præcision,

dels til nøjagtig leksikografisk præsentation, hvis man vil undgå, at man giver brugeren et potentielt problematisk værktøj i hånden. Derfor ville det næppe her være hensigtsmæssigt med en litteral ækvivalent, fordi brugeren formentlig ikke kan gennemskue, hvornår resultatet af hendes L2-produktion ud fra den af ordbogen sanktionerede litteralisering vil være ren mystificering hos modtageren.

d) En funktion kunne endelig være ”*tilfredsstillelse af nysgerrighed*”, som man ikke nødvendigvis behøver at klassificere som ”*lexicotainment*” (jf. Farø 2004:205). Nysgerrigheden kunne fx gå på, at brugeren var interesseret i et L2-idioms nominationsmotiv. På Nordisk Forening for Leksikografis konference om leksikografi i Norge, 2003, var der fx en tilhører, der efterlyste netop sådanne oplysninger til idiommerne i en færøsk ordbog. I en fraseologisk specialordbog kunne man også forestille sig sådanne litteraliseringer på fx engelsk, så ikke-native speakere kunne gennemskue komponentstrukturen i idiommerne, som ofte er interessant – men altså langt fra altid kommunikativt afgørende.

Hvis man prøver at sætte sådanne ordbogsfunktioner i relation til idiomækvivalensaspekterne, der blev omtalt i kap. 4, så er det spørgsmålet, hvornår man kan tale om, at et ”oversættelsesforslag” er *leksikografisk* ækvivalent med sit opslagsidiom? Hvor ”ækvivalens” i leksikologisk forstand strengt taget forudsætter 100 % parallellitet i forhold til samtlige ækvivalensaspekter i de to idiommer, kan det samme ikke siges om en *leksikografisk* ækvivalentangivelse, hvor der slet ikke behøver at være tale om et idiompar. Her afhænger nemlig alt af, hvilke leksikografiske funktioner ordbogen ønsker at leve op til. I forhold til den funktion, der blev omtalt i a) er de fleste leksikologiske ækvivalensaspekter strengt taget irrelevante, hvis midlet til betydningsbeskrivelse er parafrase eller definition. Det samme gælder løsning b). Derimod kan c) volde problemer, alt efter kravet til målidiomets egenskaber produktivt: Skal det virkelig kunne anvendes i alle tænkelige kontekster som udgangsideomet, kræver det omfattende kontrastive leksikologiske undersøgelser relativt til alle ækvivalensaspekter. Funktion d) er ikke vanskelig at efterkomme, for den har ingen relation til ækvivalensaspekter.

6.2. To forslag til en produktionsorienteret leksikografisk idiombehandling i en dansk-tysk kontekst

Ovenstående eksempler på mulige brugssituationer skulle tjene til at demonstrere spændvidden dels i mulige spørgsmål til idiommer i en

tosprogsordbog, dels i måder at efterkomme selv samme spørgsmål på. Der er ingen på forhånd fastlagt korrelation mellem brugersituation, ordbogsgenre og håndtering af funktionstypen. Der kan ud fra funktionslæren netop ikke gives noget entydigt svar på, hvordan *gå over åen efter vand* skal behandles i en ordbogssammenhæng med dansk og tysk, for nu at undgå at fastlægge en genre. Selv inden for rammerne af den ordbog, som konkret blev kritiseret af debattørerne, findes der ingen indiskutabel løsning på, hvad vi skal stille op med *gå over åen efter vand*. Lidt er konceptet dog udstukket på forhånd, jf. forordet: Der er tale om en ”aktiv” ordbog, dvs. en ordbog tænkt som hjælp til ”at udtrykke sig skriftligt eller mundtligt på tysk” (BE 1991: Forord). Desuden bliver brugergruppen indirekte defineret som danske native speakere (”basisviden i tysk”, ”... med et mere omfattende kendskab til sproget”: *ibid.*); man må gå ud fra, at det ikke fx er indvandrere, der er tænkt på. Under overskriften ”Udførlig brugervejledning” (op.cit.:1216) informeres man endvidere om, at ”Ordbogens informationer tager sigte på det, *brugeren* forventer at finde, og søger således at give svar på spørgsmålene ’Hvad hedder det?’ og ’Under hvilke betingelser hedder det sådan?’”. Som det blev nævnt i kapitel 4, er ”hvad hedder det”-spørgsmålet grundlæggende naivt, fordi det er et leksikologisk spørgsmål, løsrevet fra enhver kommunikativ sammenhæng. Det er ikke desto mindre et spørgsmål, ordbogen må forvente at få stillet. BE ønsker altså dels at give brugeren hjælp til produktion af tysk, dels at yde hjælp til at finde ud af, hvad noget ”hedder” på tysk og under hvilke betingelser. Formentlig opfattes det sidste som en og samme funktion, hvad denne forfatter ikke er enig i.

Hvis man – med forbehold over for BE’s leksikologiske tilgang til ækvivalens – ikke desto mindre forsøger at gå ind på de funktionstyper, ordbogen foregiver at leve op til, og ser på to eksempler, som har været diskuteret leksikologisk i denne artikel, kan der gives et eksemplarisk forsøg på en leksikografisk løsning af problemet. Som situationen er nu, lever BE på dette punkt nemlig ikke op til sin egen målsætning om hjælp til produktion af tysk, og især ikke til aspektet ”Under hvilke betingelser hedder det sådan?”

Det første eksempel, vi skal se på, er problemet *lægge ngt på hylden*, der i BE lakonisk er behandlet på flg. måde:

lægge n. på hylden (fig.) etw. an den Nagel hängen

Pga. de leksikologiske forhold, vi så på i kap. 4, er det ikke en løsning, der generelt lever op til funktionen produktionshjælp. For statistisk set vil en dansker, som vil udtrykke sig på tysk ud fra det danske idioms

brugsregler, kun producere en naturlig tysk tekst i 1/4 af tilfældene. Det er nemlig tilsyneladende den hyppighed, det danske idioms betydning 1, som ækvivalerer med det tyske idioms betydning, optræder med. I resten af tilfældene vil det tyske idiom optræde i en kontekst, som i det mindste er anderledes end den, en tysktalende selv ville anvende idiomet i. Derfor kunne man vælge flg. leksikografiske model:

(da-ty) *lægge ngt på hylden*:

1. (permanent aktivitet): *etw an den Nagel hängen*
2. (dårlig vane; projekt): *etw aufgeben*

Der er ikke tale om en helt optimal løsning, for det monoleksikalske *aufgeben* som leksikografisk ækvivalent til betydning 2 er ikke markeret, men derimod helt neutralt, dvs. ækvivalensaspektet *stilistik* er ikke opfyldt. Til gengæld vil det aldrig være upassende at producere *aufgeben* i situationer, hvor det danske idiom havde kunnet anvendes, hvad en konsekvent gengivelse af *lægge ngt på hylden* med *etw an den Nagel hängen* formentlig ville være i mange tilfælde. Ækvivalensaspektet *leksikalsk kategori* er heller ikke opfyldt: Dogmatikkens (generelt ubegrundede, jf. kap. 3) krav om idiom-idiom-ækvivalering overholdes ikke. På den anden side holder forslaget sig inden for ordbogens meget generelle mål, nemlig at yde hjælp til produktion af tysk. Derimod opfylder modellen ikke målsætningen om at fortælle, hvad noget ”hedder på tysk”: For *lægge ngt på hylden* ”hedder” ikke noget bestemt på tysk, heller ikke ”under bestemte betingelser”. For så harmonisk er leksikalske inventarer ikke indrettet relativt til hinanden. I øvrigt er modellen direktionsspecifik: I retningen tysk-dansk kan *an den Nagel hängen* med den nævnte ordbogsfunktion in mente ækvivaleres med *lægge ngt på hylden*, for det tyske idioms brugsregler er inkluderet i det danskes, som er semantisk mere komplekst.

Det andet eksempel er det oprindelige smertensbarn, *gå over åen efter vand*. Mit forslag til en beskrivelse i den nævnte sammenhæng ville være:

(da-ty) *gå over åen efter vand*:

1. (overflødighed) *Wasser ins Meer tragen; Eulen nach Athen tragen*
2. (unødigt besvær) *mit der Kirche ums Dorf tragen*

Denne model kan naturligvis ikke bare ”vendes” i retningen tysk-dansk, for *Wasser ins Meer tragen* er polysemt, som vi så i kap. 5. Igen er der heller ikke tale om, at vi har fortalt brugeren, hvad *gå over åen efter vand* ”hedder” under bestemte betingelser på tysk, men om at vi har

givet et forsøg på hjælp til produktion af tysk ud fra den leksikalske viden, man besidder som dansk native speaker. At der er valgt idiommer som leksikografiske ækvivalenter her, skal på ingen måde antyde, at det er den eneste eller bedste løsning i forhold til at alle brugssituationer. Men i det mindste ser det ud til, at løsningen lever op til BE's annoncerede målsætning i sit forord.

Forslaget om en "litteral" løsning (*den Fluss überqueren, um Wasser zu holen*), som var oppe at vende i diskussionen, ser ud til at være vanskelig at få til at passe til samme funktionstype, ikke mindst hvis det skulle være den eneste leksikografiske ækvivalent. Selv om den naturligvis ville yde hjælp til produktion i ganske bestemte sammenhænge, fx i forbindelse med "tematiserede idiommer" (jf. eksempel (2)), er der ingen garanti for, at det vil virke i den konkrete situation. Desuden kan brugergruppen, som jo her ikke er begyndere, danne litteraliseringer selv. Og endelig er situationen formentlig kommunikativt sjælden (jf. kap. 3.1.), så i praksis vil den nok højst være brugbar i en idiomatisk specialordbog, selv om den naturligvis er teoretisk relevant for diskussionen.

8. Konklusioner

Diskussionen om "den rette ækvivalent" til *gå over åen efter vand* er bemærkelsesværdig på flere punkter: Selv om den foregiver at handle om leksikografisk ækvivalens, så bliver den i virkeligheden ført på alt andet end leksikografiske præmisser. De fleste af debattørerne argumenterer rent leksikologisk, nemlig ud fra en forestilling om, at visse idiommer interlingvalt 'passer bedre sammen' end andre. Men selv om debatten altså nærmest er leksikologisk, så er de fleste af præmisserne for diskussionen enten decideret forkerte (Axelsens udledning af funktion ud fra form) eller i det mindste utilstrækkelige, eftersom ingen af debattørerne ser på, hvordan idiommerne rent faktisk anvendes af sprogbrugerne selv. Det er, mener jeg, ikke desto mindre uomgængeligt for at kunne udtale sig om leksikologisk ækvivalens. Gør man det, så viser der sig et påfaldende relationsmønster mellem *gå over åen efter vand* og alle de tre leksikaliserede idiommer, som har været i spil i diskussionen. Ganske vist må ideen om absolut leksikologisk ækvivalens, som vel var drivkraften bag samtlige forslag, forlades; men en relativt simpel relation ser ikke desto mindre ud til at kunne etableres mellem det tilsyneladende polyseme *gå over efter vand* og på den ene side *Wasser ins Meer tragen/schütten* og *Eulen nach Athen tragen* som ækvivalent til "overflødhedsaspektet" og på den anden side *die Kirche ums Dorf*

tragen til ”omstændelighedsaspektet” ved det danske idiom. Begge oprindelige ækvivalentforslag i ordbogen er altså, rent leksikologisk set, i langt de fleste aspekter faktisk ækvivalenter til opslagsidiomet.

Men i en *leksikografisk* sammenhæng er konklusionen ikke så entydig som i en leksikologisk. For i en ordbogs kontekst er det afgørende, hvilke kommunikative situationer man ønsker at yde brugeren hjælp til. Samtidig er der intet 1:1-forhold mellem disse situationer og måden, man præsenterer de leksikologiske forhold på. Ja, der består ikke engang et automatisk forhold mellem leksikografisk genre, ordbogsfunktioner og præsentationsformer, selv om det er en udbredt antagelse. De forslag, jeg har givet til en leksikografisk behandling af de to danske idiommer i forhold til tysk, tager netop udgangspunkt i en allerede produceret ordbog, som (i meget almene vendinger) selv definerer, hvad den ønsker at sætte brugeren i stand til at finde ud af, samt i de ikke uvæsentlige konstaterede leksikologiske forhold. Men der er teoretisk et langt større spillerum for behandling af idiommer i relationen mellem to sprog, end man her får indtryk af. På den anden side er hjælp til produktion i de fleste tilfælde nok en leksikografisk kernefunktion i tosprogssammenhæng, så i den forstand er de angivne modeller ”realistiske” – i det mindste for den konkrete ordbog. Uanset hvilke relationer, man måtte komme frem til via leksikologiske undersøgelser af idiommer og andre ordforrådsheder, så er det imidlertid en afgørende teoretisk erkendelse, at disse relationer ikke *i sig selv* dikterer en bestemt leksikografisk behandling. Alt afhænger af de funktioner, ordbogen skal opfylde. Og de kan naturligvis ikke være givet på forhånd, som bl.a. Tarp (2004) argumenterer for (andetsteds i dette bind).

Der kan drages yderligere leksikologisk-leksikografiske konklusioner af denne diskussion: For det første må vi væk fra den besnærende tanke om symmetri mellem idiominventarer, som er alt for udbredt og giver brugeren problematiske værktøjer i hånden. I en hel del tilfælde viser nøjagtigere undersøgelser, at den formodede absolutte ækvivalens ikke er holdbar. For det andet er det afgørende, at idiomers funktion på ingen måde kan aflæses ud fra deres *form*, men må undersøges via empiriske analyser af sprogbrugen. Også på et andet punkt overfokuseres der på idiomets form, nemlig når det antages, at kun en formelt parallel *idiom*ækvivalent i leksikografien er en god ækvivalent. Det kan ikke godtages som aksiom, og denne rigiditet fører desuden til flere problemer, end den løser. For det tredje er polysemi på det idiomatiske område mere udbredt, end ordbøgerne generelt registrerer. For det fjerde kan man sjældent direkte anvende den monolingvale leksikografis behandling af idiommer til at afgøre spørgsmål om

idiomækvivalens, fordi de tit undervurderer idiomernes både semantiske og formelle kompleksitet. For det femte er empirisk-kontekstuelle substitutionstests (EKS) formentlig den eneste måde, man kan afgøre spørgsmålet om ækvivalens på operationelt.

Forholdet mellem det leksikologiske og det specifikt leksikografiske som to væsensforskellige perspektiver på idiomatik – og andet leksikalsk materiale for den sags skyld – er en grundlæggende teoretisk og metodisk skelnen i både praktisk leksikografi og metaleksikografi, som nok kunne trænge til større opmærksomhed. Ingen af de to perspektiver kan dog undværes i den leksikografiske proces. For at aflaste den rent leksikologiske del af problemstillingen ville det i øvrigt være særdeles nyttigt, hvis der blev udarbejdet en idiomatisk specialordbog med dansk og tysk, som var af både teoretisk, empirisk, metodisk og systematisk så høj en standard, at den kunne være et pålideligt grundlag for almenleksikografien. For som situationen er nu, er den leksikologiske viden ikke til stede. Leksikograferne kunne så nøjes med at træffe rent *leksikografiske* valg, hvad der såmænd kan være vanskeligt nok. En sådan specialordbog ville dog heller ikke komme uden om at skulle tage stilling til, hvilke leksikografiske funktioner den skulle opfylde.

9. Litteratur

- Andersen, Stig Toftgaard 2001: *Talemåder i dansk*. Ordbog over idiommer. 2. udgave. København: Gyldendal.
- Andresen, Jutta/Metz, Jette/Bodenstein, Eckhard 1995: *Langenscheidts Taschenwörterbuch Dänisch*. Völlige Neubearbeitung. Berlin etc.: Langenscheidt.
- Axelsen, Jens 1992: En anmeldelse af en anmeldelse. *Sprint* 2, 1–5.
- Becker-Christensen, Christian/Andersen Sussie Heede/Grue, Malene/Katlev, Jan/Pallesen, Bolette Rud 2001: *Politikens Nudansk Ordbog med etymologi*. København: Politiken.
- Bergenholtz, Henning 1997: Polyfunktionelle ordbøger. I: *LexicoNordica* 4, 15–29.
- Bergenholtz, Henning/Mogensen, Jens Erik 1993: Wörterbuchkritik in Dänemark. *Lexikographica* 9, 8–35.
- Bergstrøm-Nielsen, Henrik/Lange, Henrik/Larsen, Henry Verner et al. 1991: *Dansk-tysk ordbog*. København: Munksgaard.
- Brink, Karl-Erich 1993: *Hals- und Beinbruch*. Og 2017 andre tyske udtryk og talemåder. København: Høst.
- Brøgger, Susanne 1997: *Jadekatten*. København: Gyldendal.

- Burger, Harald 2003: *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. (2. udgave). Berlin: Erich Schmidt.
- Burger, Harald/Buhofer, Annelies Häcki/Gréciano, Getrud (red.) 2003: *Flut von Texten – Vielfalt der Kulturen*. Ascona 2001 zur Methodologie und Kulturspezifik der Phraseologie. Hohengehren: Schneiderverlag.
- Colliander, Peter/Hansen, Gitte Baunebjerg (1992): Bergstrøm-Nielsen, Henrik et al. 1992: *Dansk-tysk ordbog*. København, 1237 s. I: SPRINT 92/1, 55–61.
- Dahl-Blumenberg, Constanze/Dahl-Blumenberg, Michael 2001: *Tysk large*. København: Gad.
- Dobrovolskij, Dmitrij/Piirainen, Elisabeth 1996: *Symbole in Sprache und Kultur. Studien zur Phraseologie aus kultursemiotischer Perspektive*. Bochum: Brockmeyer.
- Farø, Ken 2000: *Dansk-tysk idiomatik. En empirisk baseret konfrontation af det moderne danske og tyske idiominventar*. (Upubliceret kandidatspeciale). København: Københavns Universitet.
- Farø, Ken 2001: Äquivalenz kann man mit der Laterne suchen. Om dansk-tysk idiomatik og oversættelse. I: *MDT-Nyt* 2001/3.
- Farø, Ken 2004a: Den Danske Idiomordbog og fraseografien. I: *Hermes* 32, 201–235.
- Farø, Ken 2004b: Omkring det grønne bord. Dansk-tysk idiomatik og sproglig forandring. I: *Studier i Nordisk* 2002–2003. (Under udg.).
- Farø, Ken 2005: Danish Phraseography. I: H. Burger/D. Dobrovolskij/P. Kühn/N. R. Norrick (red.): *Phraseology. Phraseologie. Ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung* (HSK). Berlin/New York: de Gruyter. (under udg.).
- Farø, Ken 2006: *Idiomatizität – Ikonizität – Arbitrarität. Das Problem der Äquivalenz in der Phraseologie. Am Beispiel des Dänischen und Deutschen*. (Ph.d.-afhandling under udarbejdelse).
- Farø, Ken (under udg.): Cultural-specific Idioms: Myth or Reality? I: Jansen, H./Klitgaard, I./Pedersen, V. H. (red.): *Approaches and Objects in Translational Studies Today*.
- Farø, Ken/Voller, Inge 2002: *Tysk-Dansk/Dansk-Tysk Ordbog*. København: Gyldendal.
- Google (www.google.com)
- Grøndahl, Jens Christian 1996: *Tavshed i oktober*. København: Munksgaard/Rosinante.
- Høeg, Peter 1994 [1992]: *Frøken Smillas fornemmelse for sne*. København: Gyldendal.
- Jensen, Erik/Outzen, Sven Aage/Bienz, Karin 2003: *Politikens Tysk-Dansk/Dansk-Tysk Ordbog*. København: Politiken.

- Klosa, Annette/Kunkel-Ratzum, Kathrin/Scholze-Stubenrecht, Werner/Wermke, Matthias 2001: *Duden Deutsches Universalwörterbuch*. Mannheim: Dudenverlag.
- Larsen, Michael 2000 [1997]: *Slangen i Sydney*. København: Centrum.
- López, Rosa María Pinel 2003: Der Tod und das Sterben in der deutschen und spanischen Phraseologie: ein interkultureller Vergleich. I: Burger et al. (red.) 2003, 229–238.
- Mogensen, Jens-Erik 2003: Hvad kan man lære af ordbogskritikken? Overvejelser over leksikografiske strategier i forbindelse med kulturbundne ord og ordforbindelser [manuskript fra foredrag på Schæffergården 8. februar 2003].
- Roos, Eckhard 1981: Contrastive Analysis and the Translation of Idioms: Some Remarks on Contrasting Idioms. In: W. Kühlwein/G. Thome/W. Wilss (red.): *Kontrastive Linguistik und Übersetzungswissenschaft*, 230–238. München: Wilhelm Fink.
- Røder, Allan 1998: *Danske talemåder*. København: Gad.
- Scholze-Stubenrecht, Werner 1995: Äquivalenzprobleme im zweisprachigen Wörterbuch. Ein Erfahrungsbericht. I: *Germanistische Linguistik* 127–128. S. 1–16.
- Scholze-Stubenrecht, Werner et al. 2002: *Duden Redewendungen* (Der Duden in 12 Bänden, Band 11). Mannheim: Dudenverlag.
- Tarp, Sven 1995: Wörterbuchfunktionen. Realistische und utopische Vorschläge für die bilinguale Lexikographie. I: *Germanistische Linguistik* 127–128, 17–62.
- Tarp, Sven 2004: Leksikografisk typologi, funktioner og bilingvale ordbøger. I: *LexicoNordica* 11 (andetsteds i dette bind).
- Zhao, Shikai 1991: Linguistic Consideration of idiomatization. In: *Semiotica*, vol. 84 – 1/2, 113–119.